

THE MAJOR AXIS AND BREAKING POINTS OF THE HISTORY OF TURKISH POLITICS

CEMAL FEDAYİ

ABSTRACT

The major axis of the history of Turkish politics is modernization. Our history of politics has been shaped in the context of the competition between two models developed for modernization: The revolutionary and evolutionary model. In general terms, CHP and related political parties have defended the revolutionary model aiming at cultural transformation; and DP and related political parties, on the other hand, have defended the evolutionary model aiming at economic development. In our modern political history starting in 1908, there have been many breaking points where revolutions and coups come to the fore. The May 27, 1960 coup d'état can be considered the most significant breaking point. The military tutelage order established by this coup has kept the politics under its guidance for nearly 50 years. The military tutelage order ended during the AK Party period. While in the first half of AK Party period, economy followed a very successful line, a regression and crisis arose in the second half. The last important breaking point in our political history has been the adoption of the presidential system in 2017.

Keywords: Modernization, Revolution, Evolution, Coup D'état, Constitutionalism, Republic, Democracy

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Derleme
Geliş Tarihi: 27.06.2023
Kabul Tarihi: 18.08.2023
Yayın Tarihi: 15.10.2023
Yayın Sezonu: Temmuz-Aralık

Makaleye Atıf Bilgisi

FEDAYİ Cemal, (2023). "Türkiye Siyaset Tarihinin Ana Ekseni ve Kırılma Noktaları". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 19 Sayı: 65. (14-27)

muhafazakârdüşünce • yıl: 19 - sayı: 65 • Temmuz-Aralık 2023

TÜRKİYE SİYASET TARİHİNİN ANA EKSENİ VE KIRILMA NOKTALARI

CEMAL FEDAYİ

öz

Türkiye siyaset tarihinin ana eksenini modernleşmedir. Siyaset tarihimiz, modernleşme konusunda geliştirilmiş iki modelin rekabeti bağlamında şekillenmiştir: Devrimci ve evrimci model. Genel olarak CHP ve benzeri partiler, kültürel değişimi hedefleyen devrimci modeli; DP ve benzeri partiler ise ekonomik kalkınmayı hedefleyen evrimci modeli savunmuşlardır. 1908 tarihinde başlayan modern siyaset tarihimizde, devrimler ve darbelerin öne çıktığı pek çok kırılma noktası bulunmaktadır. En önemli kırılma noktası olarak 27 Mayıs 1960 darbesi kabul edilebilir. Bu darbenin kurduğu askeri vesayet düzeni, yaklaşık 50 yıl siyaset kurumunu vesayet altında tutmuştur. Askeri vesayet Ak Parti döneminde sona erdirilmiştir. Ak Parti döneminin ilk yarısında ekonomi çok başarılı bir seyir izlerken, ikinci yarısında gerileme ve kriz ortaya çıkmıştır. Siyaset tarihimiz açısından son önemli kırılma noktası, 2017 yılında başkanlık sisteminin kabul edilmiş olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Devrim, Evrim, Darbe, Meşrutiyet, Cumhuriyet, Demokrasi

Giriş: Ana Eksen Olarak Modernleşme

Türkiye’de modern anlamda siyasetin başlangıcını 1908’den başlatabiliriz. Daha öncesinde de elbette geniş anlamıyla siyaset vardı ama “farklı grupların iktidarı elde etmek için giriştikleri demokratik mücadele” olarak tanımlanan modern siyaseti, 1908’den, yani II. Meşrutiyet’in ilanından başlatmak daha doğru olacaktır... Elbette bu modern siyasetten önce, bu siyaseti doğuran sosyal ve entelektüel gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeleri, Yeni Osmanlılar’dan, hatta daha öncesinden bile başlatabiliriz...

19. yüzyıl itibarıyla, Osmanlı İmparatorluğunun karşılaştığı en büyük meydan okuma, modernleşmeydi. Modernleşme, Osmanlı’nın dışında ortaya çıkmış ve sonuçları imparatorluğa yansımaya başlamıştı. Son dönem Osmanlı ricalinin ve aydınının fikri mesaisi modernleşme üzerine yoğunlaşmıştı: “Ne yapmalıyız da modernleşmeye cevap vermeliyiz; ne yapmalıyız da kendimize mahsus bir modelle modernleşmeliyiz?..”

Konjonktür gereği, doğal olarak son dönem Osmanlı siyaseti de modernleşme meselesi ekseninde şekillenmiştir. Osmanlı modernleşmesini III. Selimden başlatacak olursak, bu tarihten itibaren devletin ve aydınların temel meselesi modernleşmeydi. Tanzimat döneminin bütün değişim çabaları, modernleşme ekseninde cereyan etmiştir.

Modern siyaseti, 1908’den başlatacak olursak, modern siyasetin aktörlerinin temel meselesi de modernleşmeydi. Siyasi aktörlerin her biri, kendi modernleşme yönteminin daha doğru ve gerçekçi olduğunu iddia ediyordu; iktidara gelirse en başarılı modernleşmeyi onlar yapacaklardı... Siyaset tarihimiz boyunca siyasi aktörlerin bütün iddiaları, mücadeleleri, eylemleri ve siyasi programları modernleşme ekseninde şekillenmiştir...

Modernleşmeye bakış açıları bağlamında, siyasi grupları kabaca ikiye ayırabiliriz: Birinci grup, modernleşme konusunda Fransa’nın öncülük ettiği devrimci modeli savunmuştur. İkinci grup ise İngiltere’nin öncülük ettiği Anglo-Sakson evrimci modeli savunmuştur.

Bu iki modeli savunan gruplar, siyaset tarihimiz boyunca rekabet içinde olmuşlardır. Genel hatlarıyla baktığımızda Tanzimat modernleşmesi evrimci modeli takip etmiştir. Esasen III. Selimden itibaren padişahların öncülük ettiği Osmanlı modernleşmesi, ana eksen olarak evrimci modeli takip etmiştir.

Sivil alanda, Namık Kemal gibi isimlerin başını çektiği Yeni Osmanlılar da, içlerinde farklı düşünenler olmakla birlikte, esasen evrimci modeli savunmuşlardır. Jön Türkler ise homojen bir bütün değildi. İçlerinde yabancı

bir ülkenin desteğiyle, darbe veya devrim yoluyla modernleşmeyi savunanlar olduğu gibi evrimci modeli savunanlar da bulunmaktaydı. Ancak devrimci/darbeci grubun çoğunluğu teşkil etmediği, azınlıkta kaldığı söylenebilir...

Cumhuriyet dönemine baktığımızda, CHP'nin tek parti yönetimi, çok açık bir şekilde devrimci ve Jakoben modeli takip etmiştir. CHP'nin modernleşme modeli, demokratikleşmeyi içermeyen, iktisadi kalkınmayı öncelermeyen, kültürel/şekilsel bir modernleşmeydi. Kılık-kıyafet ve alfabe gibi sembolik değişikliklerle yetinen CHP modernleşmesine “Batılılaşma” demek daha doğru olabilir...

CHP'ye muhalif olan, ancak Takrir-i Sükûn Kanunu ile susturulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ise, evrimci modernleşmeyi savunuyordu. TCF'nin programı, liberal demokrat zeminde, toplumsal değerlere duyarlı bir modernleşmeyi içeriyordu.

Çok partili hayata yeniden geçildikten sonra kurulan Demokrat Parti, ekonomik kalkınmayı ve demokrasiyi merkeze alan, evrimci modernleşme modelini takip etmiştir. DP'nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi ve Anavatan Partisi de aynı modeli takip etmişlerdir.

Modernleşme konusunda en başarılı hamleleri Özal'ın öncülüğündeki Anavatan Partisi yapmıştır. Ulaşım, iletişim, sanayi, elektrifikasyon, enerji ve eğitim başta olmak üzere maddi modernleşmenin bütün alanlarında ileri hamleler yapan Özal Hükümetleri, meşhur tabirle, Türkiye'ye çağ atlatmıştır...

Özal'dan sonra duraklamaya giren modernleşme hamleleri, evrimci modeli savunan Ak Parti ile hızlanarak devam etmiştir. Ak Parti iktidarı döneminde Türkiye, her alandaki modernleşme hamleleri ile güçlü bir bölgesel güç haline gelmiştir.

Toparlayacak olursak, Batı'da olduğu gibi, Türkiye'de de, evrimci modeli takip eden modernleşme hareketleri başarılı olmuş ve Türkiye'yi ilerletmiştir. Devrimci modeli savunan modernleşme hareketleri ise, “Gardırop Devrimciliği” olarak da nitelenen Batılılaşmadan öteye geçememiştir.

Meşrutiyet Dönemi

Yukarıda, ana hatları ile özetlendiği üzere, Türkiye siyasetinin ana eksenini modernleşme olmuştur. Modernleşme ekseninde, tarihsel süreç içerisinde, pek çok önemli kırılma noktaları gerçekleşmiştir. Bunları genel olarak şöyle sıralamak ve özetlemek mümkündür:

Modern siyaset öncesi tarihimiz açısından baktığımızda, Türkiye siyasetini doğrudan etkileyen en önemli olay, 1826 yılında, Yeniçeri ocağının kaldırılmış olmasıdır. 1826, önemli bir kırılma anıdır. Bu tarihten itibaren, II. Mahmut'un "modern merkezi devlet" kurma çabaları başlamıştır. Bu çabaların sonucunda, 1839 yılında, bir modernleşme çerçevesi olarak, Tanzimat ilan edilmiştir. Tanzimat'ın bir devamı olarak Islahat Fermanı'nı zikretmek mümkündür. Topyekûn Tanzimat sürecinin bir devamı olarak da 1876 yılında I. Meşrutiyet ilan edilmiş, ilk defa anayasa (Kanun-i Esasi) yapılmış, genel seçimler gerçekleştirilmiş ve parlamento toplanmıştır...

Şüphesiz en önemli kırılma noktası, 1908 yılında gerçekleşen II. Meşrutiyet'in ilanıdır. II. Meşrutiyet ile modern siyaset başlamıştır. Bazılarına göre II. Meşrutiyet bir devrimdir, "Jön Türk Devrimi"dir; II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi alanda devrim çapında değişimler olmuştur...

II. Meşrutiyet döneminde ilk defa çok partili seçimler yapılmıştır. Seçimleri, heterojen bir kitle olan Jön Türkler içindeki en organize grup olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, ezici bir çoğunlukla kazanmıştır. Rakip grup olan Ahrar Fırkası ise, seçimlerde başarılı olamamakla birlikte seçimler sonrasında oluşan mecliste, güçlü bir muhalefet grubu kurmayı başarmıştır...

Bu dönemde sivil toplum alanında da önemli gelişmeler olmuştur. Toplumdaki bütün gruplar örgütlenmiş ve bu örgütlenme çabaları sonucunda çok sayıda "cemiyet" kurulmuştur. Her cemiyetin yayın organı olarak çok sayıda gazete ve dergi de yayın hayatına atılmıştır. Bu dönemde, başta tiyatro olmak üzere, kültürel alanda da pek çok gelişme gözlemlenmiştir...

1908 seçimlerinin akabinde, dolaylı da olsa İttihat Terakki Cemiyeti iktidara gelmişti. Ancak bu dönemin ilk icraatları ve dış politikadaki olumsuz gelişmeler/gerilemeler, Jön Türkler içindeki muhalif grup olan Ahrar Fırkası ile diğer muhalif grupları hareketlendirdi. Gelişen tepkiler, 31 Mart Hadisesi olarak nitelenen, yarı askeri-yarı sivil bir isyan hareketini doğurdu.

İttihat Terakki'nin teşkil ettiği Hareket Ordusu, bu isyanı bastırarak İstanbul'a hâkim oldu. Bu gelişmeden sonra İttihat Terakki'nin başkent siyasetinde daha da etkin olduğu söylenebilir. Bu sürecin bir sonucu olarak, 1909 yılında, Kanun-i Esasi'de radikal değişikliklere gidilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda parlamento daha da güçlenmiş ve parlamenter hükümet sistemi kurulmuştur.

Bu dönemde devleti yöneten ve yönlendiren gruplar, kendi içlerinde heterojen bir görünüm arz etmiştir. Her ne kadar baskın grup olarak İttihat Terakki önde görünse de, başta eski dönemin devlet ricali olmak üzere, değişik gruplar ve odaklar, iktidarın kullanımında etkili olmuşlardır.

Bu dönemde muhalefet ise kendi içinde toparlanmış, güçlenmiş ve yeniden partileşmiştir. 31 Mart sonrasında kapatılan Ahrar Fırkası'nın yerine, 1911 yılında, Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulmuştur. Hürriyet ve İtilaf Fırkası 1911 yılında İstanbul'da yapılan ara seçimi kazanarak, ilk defa önemli bir çıkış yapmıştır.

1912 yılında yapılan genel seçimleri ise yine ezici çoğunlukla İttihat Terakki kazanmıştır. Ancak seçim sürecinde yaşanan bir takım olaylardan dolayı, muhalefet tarafından bu seçimler "sopalı seçimler" olarak nitelenmiş ve meşru kabul edilmemiştir. İçine girilen yeni süreçte, siyasi alandaki kutuplaşma ordu içine de yansımış ve ordu içinde, muhalefeti destekleyen "Halaskar Zabitan" grubu kurulmuştur.

Bu grubun askeri müdahalesi sonucunda hükümet değişmiş ve meclis kapatılmıştır. Böylece İttihat Terakki, uzun bir aradan sonra iktidardan düşmüş ve yeniden muhalif bir pozisyona geçmiştir. Ancak İttihat Terakki, kısa bir süre sonra, "Bab-ı Ali Baskını" olarak nitelenen bir operasyon sonucunda iktidarı yeniden ele geçirmiştir (23.1.1913).

İçine girilen yeni döneme, bazı tarihçiler, İttihat Terakki'nin "Doğrudan İktidar Dönemi" demişlerdir. Bu dönemde İttihat Terakki kendi içinde daha homojen bir cemiyete dönüşmüştür. Muhalefetin tasfiyesi sonucunda İttihat Terakki, siyasi alandaki tek grup olmuş ve tek parti yönetimi kurmuştur.

1913 yılından 1918 yılına kadar İttihat Terakki iktidarı işbaşında kalmıştır. İttihat Terakki, her ne kadar tek parti yönetimi kurmuşsa da, kendi içinde heterojen ve demokratik bir yönetim mekanizmasına sahipti. Dolayısıyla bir tek adam diktatörlüğü kurulmamıştır. Siyasete yön veren temel organ Cemiyetin, Merkez-i Umumi adı verilen organıydı. Bu organ da kendi içinde demokratik bir yapıya sahipti. Kararlar istişareyle alınır ve hükümet tarafından icra edilirdi.

Temel karar organı Merkez-i Umumi olmakla birlikte, kararların uygulanması bağlamında, askeri alanda Enver Paşa'nın, siyasi-sivil alanda ise Talat Paşa'nın ön plana çıktığı görülmüştür. Cemal Paşa'nın da genel olarak baskın bir karakter olduğu, özellikle Suriye Valiliği sırasında bağımsız bir hükümdar gibi hareket ettiği gözlemlenmiştir.

Milli Mücadele Dönemi

1918 yılında İttihat Terakki'nin kendisini feshetmesiyle yeniden çok partili hayata geçilmiştir. Ancak bu dönemde siyasetin merkezi İstanbul'dan Ankara'ya kaymıştır. Bununla birlikte, bu dönemin başat siyasi aktörleri de yine İttihatçılardan oluşmuştur. Kongreleri toplayan ve direniş örgütlerini kuran aktörler eski İttihatçılardı.

Milli Mücadele dönemi denilen dönem aynı zamanda bir siyasi mücadele dönemi olmuştur. Bu dönemde, Enver Paşa'nın dışarıdan yönlendirdiği eski İttihatçılar iktidarı yeniden ele almak ve meşrutiyet rejimini sürdürmek istiyorlardı. M. Kemal Paşa'nın başını çektiği grup ise, iktidarı tek başına ele geçirmek ve eski İttihatçılarla paylaşmak istemiyorlardı.

Esasen M. Kemal Paşa da bir dönem İttihat Terakki içinde yer almıştı. Osmanlı'nın son dönemi itibariyle, İttihat Terakki'ye doğrudan veya dolaylı katılmayan yok gibiydi. Hürriyet ve İtilaf, daha çok bir salon partisi görünümündeydi ve sadece İstanbul'da güçlü bir örgüt kurabilmişti. Sonuç olarak Milli Mücadele döneminde, Anadolu'da direniş başlatan ve yürütenlerin tamamına yakını eski İttihatçılardan oluşuyordu.

Milli Mücadele dönemindeki siyasi mücadelenin bir kutbunda, Enver Paşa'yı yeniden işbaşına geçirmek isteyen, önde gelen İttihatçılar yer alıyordu. Bunlara İttihatçıların A Takımı da denilebilir. Diğer kutbunda ise, fiilen liderliği ele geçirmiş M. Kemal Paşa'nın tarafında saf tutan, İttihat Terakki içinde daha alt katmanlarda bulunmuş eski İttihatçılar yer alıyordu.

Bu dönemde ideolojik bağlamda, Bolşevik Devrimin tesiriyle Anadolu'da sosyalist akımlar da güçlenmişti. Gerek M. Kemal Paşa gerekse Enver Paşa, Sovyetler Birliği'nin desteğini almak maksadıyla sosyalizme ilgi duuyorlardı. Ancak kısa bir süre sonra, Enver Paşa'nın Sovyetler Birliği ile ters düşmesinden ve şehit edilmesinden sonra Anadolu'daki siyasi mücadelede M. Kemal Paşa öne geçmiştir.

Buna rağmen M. Kemal Paşa, siyasi arenada tek başına kalamamıştı; kurmuş olduğu I. Grup'un karşısında, muhalif II. Grup kurulmuştu. Bu grup 1923 yılının başına iyice güçlenmiş ve yer yer I. Grup'un önüne geçmeye, hatta mecliste üstünlüğü ele geçirmeye başlamıştı. II. Grup'un liderlerinden Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi üzerine hem II. Grup hem de Meclis önce fiilen sonra da resmen dağılmıştır.

1918-1923 döneminin en önemli kırılma noktası, 1922 yılında, TBMM kararıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe intikal ettirilmesi olmuştur.

Meclisin 1 Kasım 1922 tarihli kararıyla, 620 yıllık İmparatorluk sona erdirilmiş ve siyasi iktidar İstanbul'dan Ankara'ya geçmiştir.

Bu uzun süreçte, M. Kemal Paşa, İstanbul'daki siyasi iktidarı bertaraf ettikten sonra, kendisine muhalif olan sosyalistleri, II. Grup'u ve en sonunda da eski İttihatçıları bertaraf etmiş ve siyasi alanda üstünlüğü ele geçirmiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi

I. Meclis'in kapatılmasından sonra, 1923 yılında yapılan seçimlere, fiilen muhalif grupların girmesi engellenmiştir. Seçime sadece M. Kemal Paşa'nın I. Grup'u girmiş ve yeni Meclis'in tek hâkimi bu Grup olmuştur. Bir süre sonra Halk Fırkası adını alan bu grup, yine de kendi içinde tam olarak homojen değildi. Halk Fırkası içindeki bir grup, mevcut rejimin, yani meşrutiyetin devamından yanaydı. Fakat M. Kemal Paşa'nın domine ettiği diğer grup, rejimi değiştirmeye muvaffak olmuş ve böylece Cumhuriyet'e geçilmiştir.

Halk Fırkası içindeki muhalif grup, bir süre sonra Halk Fırkasından ayrılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmuştur. Karabekir Paşa, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa'nın öncülük ettiği bu parti, Takrir-i Sükûn Kanunuyla, Şeyh Sait İsyanı bahane edilerek kapatılmıştır.

TCF, modernleşme politikası bağlamında Anglo-Sakson evrimci modeli takip ediyordu. İdeolojik olarak da liberal demokrattı. TCF'nin kapatılmasıyla, devrimci modeli benimseyen Halk Fırkası iktidarının önünde son bir engel kalmıştı: Eski İttihatçılar. 1926 yılındaki suikast teşebbüsünü bahane eden HF iktidarı, bütün eski İttihatçıları İstiklal Mahkemeleri eliyle bertaraf etmiştir.

HF, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kendisine verdiği totaliter yetkileri kullanarak bir tek parti yönetimi kurdu; sivil ve siyasi alandaki bütün muhaliflerini bertaraf etti. Muhalif bütün cemiyetleri ve gazeteleri kapattı. Bu susturma ve temizlik operasyonundan sonra HF, planladığı devrimleri gerçekleştirmeye başlamıştır...

Siyasi muhalefet bertaraf edilmiş ancak toplumsal muhalefet devam ediyordu ve fırsat buldukça siyasi alanda kristalize oluyordu. Örneğin 1930 yılında toplumsal muhalefet, CHP'yi murakabe etsin diye kurulan SCF'ye akın etmiş ve bu parti birden alternatif bir iktidar partisine dönüşmüştü. Bundan ürken CHP, bu partiyi de kapatarak tek parti yönetimini devam ettirdi...

Zamanla toplumsal muhalefetin iyice güçlendiğini ve önündeki bütün engelleri yıkacağını gören CHP iktidarı, 1946 yılından itibaren kontrollü bir şekilde baraj kapaklarını açmaya başladı. 1946 yılında yeniden çok partili hayata dönmek zorunda kalan CHP, iktidarını sürdürebilmek için seçime hile karıştırdı. Tarihe “hileli seçimler” olarak geçen 1946 seçimlerinden sonra CHP, iktidarı daha fazla elinde tutamayacağını anlayarak 1950 seçimleri öncesinde mevzuatta seçim güvenliğini temin eden bir takım değişiklikler yaptı.

Cumhuriyet döneminde toplum ilk defa, 1950 yılında, serbestçe oy kullanabildi ve bu ilk fırsatta CHP iktidarını devirdi. Ezici çoğunlukla iktidar olan Demokrat Parti, evrimci modelle modernleşmeyi savunan bir partiydi. Bu bağlamda, DP iktidarı döneminde, başta alt yapı ve tarım olmak üzere bütün alanlarda hızlı bir modernleşme ve kalkınma hamlesi yürütüldü.

DP, 1950 seçimlerinden sonra girdiği bütün seçimleri kazandı. CHP'nin başını çektiği muhalefet, DP'yi demokratik yollardan düşüremeyeceğini anlayınca demokrasi dışı metodlara yöneldi. Bu yönelim sonucunda gerçekleşen 27 Mayıs 1960 darbesiyle DP iktidarı devrildi ve DP'nin önde gelenleri askeri cunta tarafından öldürüldü. Bu suretle devrimci akım yeniden iktidarı ele geçirmiş oldu...

27 Mayıs Darbesi ve Askeri Vesayet Kuruluşu

Cumhuriyet döneminin en önemli kırılma noktası 27 Mayıs olmuştur. 27 Mayıs cuntası, kendisinden sonra da ideolojik tercihleri ve dayatmaları devam etsin diye askeri vesayet temelli yeni bir siyasi düzen kurdu. 27 Mayıs darbesinin kurduğu askeri vesayet düzeni yaklaşık 50 yıl devam etmiştir...

27 Mayıs darbesinden sonra yapılan 1961 seçimlerinde toplumsal muhalefeti temsil eden, DP'nin devamı niteliğindeki partiler üstünlüğü sağladılar. Fakat askeri vesayet düzeni, siyasi alana müdahale ederek, CHP'yi yeniden iktidara getirdi. Yine askeri vesayet tehdidi sonucunda darbenin lideri Cemal Gürsel cumhurbaşkanı olarak “seçildi”.

1965 seçimlerini, DP'nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi kazandı ve DP gibi hızla ekonomik kalkınmaya odaklandı. Maddi modernleşme anlamında ileri adımlar atan AP iktidarı da, askeri vesayet müdahalesine maruz kaldı. Kendi içinde de birliğini kaybeden AP, 12 Mart 1971 darbesiyle iktidardan düşürüldü.

12 Mart darbesi de, diğer darbeler gibi siyasi alana da müdahale etti. Bu müdahaleler sonunda hem merkez sol hem de merkez sağ parçalandı. 1970’li yıllar, bu parçalanmanın sonucunda, zayıf ve kısa ömürlü koalisyon hükümetlerine sahne oldu. Ekonomik krizin eşlik ettiği siyasi krizler, askeri vesayetın bir kez daha müdahalesi ile sonuçlandı: 12 Eylül 1980.

12 Eylül darbesi sadece siyasi alana değil, toplumsal, kültürel ve iktisadi alana da müdahale etti; 27 Mayıs’ın kurduğu askeri vesayetın aksayan yanlarını revize etti; pekiştirdiği askeri vesayeti daha güçlü bir şekilde devam ettirdi.

12 Eylül sürecinde, siyaset tarihimizde darbeciler ilk defa olarak kendi partilerini kurdular: Milliyetçi Demokrasi Partisi. Darbeciler, 1983 seçimlerini kendi partileri kazansın diye fiili yollarla seçime ve seçmene müdahale ettiler. Ancak bütün baskılara karşın halk demokratik tercihini Özal’ın Anavatan Partisi yönünde kullandı.

Tek başına iktidara gelen Özal da evrimci modeli savunuyordu. Özal başta iletişim, ulaşım, enerji, sanayi ve ticaret olmak üzere bütün alanlarda büyük değişimlere imza attı. Türkiye, bu modernleşme hamlelerinden sonra, Özal’ın tabiriyle, çağ atladı. Özal her bakımdan içine kapanan Türkiye’yi hem zihniyet olarak hem de ekonomik olarak dışarıya açtı. Kendi kabuğunu kıran Türkiye halkı hızla dışarıya açıldı ve küreselleşti...

Maddi modernleşme anlamında çok ileri adımlar atan Özal, askeri vesayeti bitirme bağlamında, siyasi alanda ileri hamleler atamadı. Bir taraftan askeri vesayetle mücadele eden Özal, bir taraftan da, yeniden siyasete dönen eski liderlerle mücadele etmek zorunda kaldı. Bu mücadelede başarılı olmak için popülizme kaydı. 1987’den itibaren gerilemeye başlayan Anap, Mesut Yılmaz’ın genel başkan olmasıyla statükocu bir partiye dönüştü. 1993’te Özal’ın ölümüyle Türkiye, yeniden 1970’li yıllara benzeyen bir gerileme ve kriz dönemine girdi.

1970’li yılların bir benzeri olan 1990’lı yıllar, hem iktisadi hem de siyasi bakımdan kriz yıllarıdır. Bu dönemde PKK terörü de güçlenmiş ve toplumsal barışı bozmaya başlamıştır. 1991 yılından itibaren siyasi alanda, 70’li yıllarda olduğu gibi, zayıf ve kısa ömürlü hükümetler kurulmuştur. Bu hükümetlerin zayıflığı, askeri vesayetın siyasi alana daha fazla müdahalesine sebebiyet vermiştir.

28 Şubat 1997 yılında yapılan askeri darbe, Erbakan'ın Refahiyol hükümetine karşı gerçekleştirilmiştir. Ancak darbeciler siyasi alanın dışına taşarak sosyal ve iktisadi alana da müdahale etti. Askeri cunta, tarihimizde ilk defa sermayeyi kutuplara ayırdı ve fişledi. Muhafazakâr şirketleri sakıncalı olarak listeleyen cunta, bu şirketlerin batmasına sebep oldu. Bürokrasiye ve akademiye de müdahale eden cunta, birçok masum sivil işinden ve aşından etmiştir...

28 Şubat darbesi dönemi, diğer darbe dönemlerine kıyasla, yolsuzlukların ve yozlaşmanın iyice zirve yaptığı bir dönem olmuştur. Darbe yönetimi, muhafazakârları siyasi ve iktisadi alanın dışına atmak için hukuk ve etik dışına çıkmaktan çekinmemiştir. Bütün kirli yöntemlerin devreye sokulduğu bu dönemde, askerlerin kurdurduğu hükümet (Anap-DSP-DTP), yolsuzluk sebebiyle düşürülen ilk hükümet olmuştur.

Darbe sonrasında, 1999 yılında yapılan seçimleri DSP ve MHP önde bitirdi. Bu ikiliye Anap'ın da katılmasıyla DSP-MHP-ANAP üçlü koalisyon hükümeti kuruldu. Dozu azalmış olmakla birlikte bu dönemde de askeri vesayet kurumları siyasi alana müdahale etmekten geri durmadılar. Bu koalisyon hükümeti de diğer koalisyon hükümetleri gibi başarısız oldu. Siyasi alanda, hükümetin büyük ortağı DSP içinde iç karışıklık başladı. Ecevit'in hastalığıyla ilerleyen DSP içi çatışma bölünme ile sonuçlandı. 2000 yılının sonu ile 2001 yılının başında ortaya çıkan ekonomik kriz, hükümetin daha fazla yaşamasına müsaade etmedi. MHP lideri Bahçeli'nin ülkeyi seçime götürmesiyle, 2002 yılının sonunda, bir dönem sona ermiş oldu.

Ak Parti Dönemi ve Askeri Vesayetinin Sonu

1990'lı yıllar boyunca hem merkez sağ hem de merkez sol bölünmüş ve yıpranmıştı. 2002 yılına geldiğimizde merkezin tamamen çöktüğü ve çevrenin partisi olarak kurulan Ak Parti'nin merkeze doğru ilerlediği gözlemlenmiştir. Bu değişimin somut göstergesi 3 Kasım 2002 seçimlerinde ortaya çıkmıştır. Yeni merkez-sağ parti olarak konuşlanan Ak Parti, seçimlerden tek başına iktidarı elde ederek çıkmıştır.

Bu seçimlerle birlikte Türkiye'de "90'lı yıllar" olarak tabir edilen bir dönem kapanmış ve yeni bir dönem açılmıştır. Merkez sağdaki selefleri gibi evrimci modeli savunan Ak Parti, bütün ağırlığını maddi alandaki modernleşmeye verdi. Başta eğitim, sağlık, ulaşım ve iletişim olmak üzere bütün alanlarda hızlı bir kalkınma gerçekleştirdi.

Ekonomideki hızlı iyileşme sonucunda hem enflasyon hem de işsizlik ilk defa %10'un altına düştü. Kişi başına düşen milli gelir 3.000 dolardan 10.000 dolar seviyelerine çıktı. Ülke, bölünmüş yollarla birbirine bağlandı. Ücretsiz sağlık ve ücretsiz kitap gibi uygulamalar da sosyal devlet alanında öne çıkan iki gelişmedir...

Özal'ın modernleşme hamlelerini ileri noktalara taşıyan Erdoğan, Özal'ın başaramadığı askeri vesayet bitirme konusunda da temkinli ama güçlü adımlar atmaya başladı. Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği'nin ve Milli İstihbarat Teşkilatı'nın sivilleştirilmesiyle başlayan askeri vesayeti geriletmeye çabaları Askeri Şura'da başbakanın tam hâkimiyeti ile sonuçlandı. (Askeri vesayet döneminde Askeri Şura'da, başbakanların değil genelkurmay başkanlarının hâkimiyeti vardı.)

Ak Parti'nin 2007-2011 dönemi, askeri vesayet ile mücadeleyle geçti. 2011 seçimlerini de rekor oyla (%50) kazanan Erdoğan, bu zaferin etkisiyle askeri vesayet son kalıntılarını da ortadan kaldırdı. 27 Mayıs'ın kurduğu askeri vesayeti yeniden kurmak isteyen FETÖ'nün askeri darbe teşebbüsü de halkın katılımıyla bastırıldı. 15 Temmuz 2016 tarihi itibarıyla Türkiye askeri vesayetten tamamen kurtulmuş oldu. Bu, Türkiye siyaset tarihi açısından çok önemli bir kırılma noktası olarak tarihe geçmiştir...

20 yıllık Ak Parti dönemi kabaca ikiye ayrılabilir. İlk dönemde gerek ekonomi, gerekse demokrasi ve hukuk devleti açısından çok ileri adımlar atılmış ve Türkiye, muasır medeniyet seviyesindeki ülkelerin seviyesine çok yaklaşmıştır.

Ak Parti'nin ikinci döneminde ise ekonomik alanda başlayan kriz ve gerileme, zamanla siyasi alana da sirayet etmiştir. Özellikle iktisadi alanda rasyonel zeminin dışına çıkılması sonucunda Ak Parti'nin oy oranı hızla gerilemeye başlamış ve 2023 yılı itibarıyla Ak Parti, başladığı yere, yani 2002 yılına geri dönmüştür. Ak Parti 2002 yılında %35 oy almıştı; 2023 seçimlerinde de %35 oy almıştır.

Hükümet sistemi bağlamındaki en önemli kırılma noktası hiç şüphesiz 2017 yılında yaşanmıştır. Bu tarihte yapılan referandum sonucunda parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçilmiştir. 1909 yılında kurulan parlamenter sistem, en çok, parçalı bir siyasi tabloya sebebiyet vermekle eleştirilmişti. Başkanlık sistemini savunanlar, parlamenter sistemde zayıf koalisyonların olduğunu, başkanlık sisteminde ise güçlü ve hızlı bir yürütmenin olacağını savundular. Bu görüş kazandı ve ülke 2018 yılında yapılan seçimle fiilen başkanlık sistemine geçmiş oldu.

Başkanlık sistemi, %50+1 oy oranını gerektirdiği için siyasi alanda ittifakları zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk sonucunda Ak Parti ve MHP'nin öncülük ettiği Cumhuriyet İttifakı ile CHP ve İyi Parti'nin öncülük ettiği Millet İttifakı kurulmuştur. 2018 seçimlerini kolaylıkla kazanan Cumhuriyet İttifakı, 2023 seçimlerinde zorlanmış ve seçimi ikinci turda kazanabilmiştir.

Başkanlık sisteminde Başkan, hiç şüphesiz daha hızlı kararlar alabilmekte ve daha radikal politikaları hayata geçirebilmektedir. Ancak bu dönemde muhalefetin eleştirileri de yoğunlaşmıştır. Eleştiriler genel olarak şöyledir: Başkan'ın aşırı yetkileri vardır ve bu yetkiler denetimsiz bir şekilde kullanılmaktadır, denge ve denetim mekanizmaları bulunmamaktadır, aşırı yetkili başkan rasyonel zeminin dışına çıkmaktadır; fiilen tek adam yönetimi kurulmuştur, demokrasi ve özgürlükler gerilemiştir, bürokrasi siyasallaşmıştır, yozlaşma ve yolsuzluk olayları artmıştır...

Başkanlık sisteminin bir sonucu da seçimlerde yaşanmıştır. Seçimlerde fiilen iki aday yarışmaktadır. Kazanma şansı olmayan ikinci ve üçüncü adaylar, süreç içinde adaylıktan çekilmektedir. Bu suretle, önde giden iki adayı da beğenmeyen seçmen kitlesi, üçüncü bir tercihten yoksun kalmaktadır. Bu da geniş toplumsal kesimlerin kerhen oy kullanmasına sebebiyet vermektedir...

Ayrıca, önde giden iki aday, kıl payı seçimi kazanabilmek için, seçim sürecinde küçük partilerle pazarlığa girişmekte ve gizli-açık vaatlerde bulunmaktadır... Bu da yozlaşmayı doğurmaktadır...

Sonuç

150 yıla yaklaşan siyaset tarihimize topluca baktığımızda, siyasetteki ana eksenin modernleşme olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Siyaset tarihimiz, kültürel değişim temelli devrimci modeli savunan CHP ve benzeri partiler ile iktisadi kalkınma temelli evrimci modeli savunan DP ve benzeri partilerin mücadele tarihi olarak gelişmiştir...

Kırılma noktalarına baktığımızda en önemli kırılma noktalarının, darbeler ve devrimler sonucunda gerçekleştiği görülmüştür. Siyaset tarihimiz açısından en kalıcı ve en zararlı askeri vesayet, 27 Mayıs darbesinden sonra kurulmuştur.

1960 yılında başlayan askeri vesayet, yaklaşık 50 yıl boyunca Türkiye siyasetini kontrolü altında tutmuştur. Bu dönemde siyasetçiler, askerlerin nazarında, ekonominin çarklarını çevirmekle görevli, sınırlı yetkili, emir erleri olarak görülmüşlerdir.

Bu vesayet düzeninin siyasilerce zorlandığı anlarda askerler, yeniden darbe yaparak vesayet düzenini tahkim etmişlerdir. Askerler bu uzun dönemde, 27 Mayıs'tan sonra 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat darbelerini yapmışlardır. (Aradaki muhtıraları ve darbe teşebbüslerini saymıyoruz...)

Ak Parti döneminde maddi modernleşme bağlamında ilerleme kaydedilirken, askeri vesayet bağlamında da gerileme yaşanmış ve nihayet, 50 yıllık askeri vesayet sona erdirilmiştir. Askeri vesayeti sona erdirmeye mücadelesi, 2007'de başlamış ve 2016'da tamamlanmıştır.

Ak Parti'nin ikinci döneminde ekonomide kriz baş göstermiş ve hayat pahalılığı geniş kitleleri etkilemeye başlamıştır... Siyasi alanda da başkanlık sistemine yönelik eleştiriler artmaya başlamıştır...

Millet olarak siyaset kurumundan beklentimiz, iktisadi vaziyeti ve demokrasiyi daha ileri seviyelere taşımasıdır...

**Yüzyıllık Muhasebe:
İkinci Yüzyıla Girerken Türkiye Siyaseti** >>